

УДК 821.161.2-Фран:94(477)

ПРАЦЯ ІВАНА ФРАНКА „ЩО ТАКЕ ПОСТУП?” ЯК ДЗЕРКАЛО СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Василь Лизанчук

*Львівський національний університет імені Івана Франка
бул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна,
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

Схарактеризовано зміст статті І. Франка, її соціолого-політологічну спрямованість, оцінено марксистську теорію, показано, що повернення нині до марксизму-ленінізму як до начебто рятівної соціальної релігії означало б для України повернення на дорогу до національної смерті.

Ключові слова: поступ, марксизм, народна держава, соціал-демократизм, комуністичний режим, нація, українське державотворення, мова, культура, духовність, російщення.

Найґрунтовніша соціологічна праця Івана Франка „Що таке поступ?” вперше надрукована в Коломийському тижневику „Поступ” у 1903 р. Цього ж року стаття вийшла в Коломиї окремою брошурою.

Характеризуючи суспільно-політичні формації, Іван Франко розкриває у статті змістову суть поступу, осмислює його позитивну і негативну роль для розвою людини, її моральних і духовних якостей, світогляду, національної свідомості. „Бувають хвилі високого підйому, а по них наступають хвилі упадку, якогось знесилля і зневір’я, потім хвиля знов підіймається, знов по якімось часі опадає і так далі”, – писав Іван Франко [4, с. 309]. Далі він підкреслював, що „людська наука силкується зібрати до купи всі здобутки людського роду від найдавніших часів, перевірити їх розумом та пробою, видушити з них науку на будуще, зберегти все цінне та цікаве та забезпечити будущі покоління від можності таких самих упадків та руїн, які бували в давнину. Ходить о те, щоб ту чудову квітку „поступ”, що досі росла якось дико, раз тут, а раз там, тікала з одного краю в другий, лишаючи по собі пустині, – щоб її присвоїти, розщепити по всій землі, хоч, може, не рівномірно, то все ж настільки, щоб ніхто на світі не був виключений від її добродійства” [4, с. 313].

Тому кожен народ, кожна громада працює над тим, щоб максимально використати для свого розквіту потенційні можливості поступу. „А хто би смів на хвилю загавитися або й зовсім відцуратися роботи, може бути певний, що незабаром його не стане на світі, що той „поступ” буде для нього не добродієм, а пожежею і спалить його та змете з землі безслідно” [4, с. 313]. Ці слова Івана Франка спонукають кожного з нас якнайглибше подивитися, осмислити

нинішню політико-економічну ситуацію в Україні. Доля української держави, її соборності в руках національно свідомих українців, які історією покликані подолати у собі непорозуміння, хворобливий вождизм і підпорядкувати підступну амбіційність найвищій меті – розвою української України. Іван Франко наголошував на тому, що „із злом треба боротися, бо інакше воно буде рости і подужає нас” [4, с. 326]. Треба знати, що зло багатоліке. Носії зла часто прикривають його пишними фразами, що призводить не лише до особистих, а й суспільних драм, трагедій.

Яскраве свідченням цього – практика комуністичного будівництва. „Спільність праці і спільність уживання – це, по думці комуністів, одинокий лік на всі рани теперішнього громадського життя, головна основа дальшого поступу”, – роздумував Іван Франко сто років тому [4, с. 339] і зазначав: „Нема що й казати, є дещо привабного в такому погляді, особливо для тих бідних людей нинішнього часу, що не знають сьогодні, де дітися і що в рот вложити завтра; для тих мільонів беззахисних дітей, що виростають або зовсім без опіки родичів, або терплять не раз муки і знуцання від злих, темних, п’яних або хворих родичів та опікунів” [4, с. 341].

Погоджуючись із соціалістами, що, безперечно, потрібно створити умови для поліпшення життя людей, Іван Франко підкреслював, що „люди з природи не всі однакові і ніколи не будуть однакові. Повна спільність на землі неможлива і була би навіть шкідлива” [4, с. 339].

Полемізуючи з Марксом, Енгельсом, Лассалем, Іван Франко писав, що комуністичні думки не були нічим новим у XIX віці. Їх висловлювано не раз і то від дуже давніх часів. Ще в давнину, на 400 літ перед Христом, їх виголошував грецький мудрець Платон. Сліди комунізму бачимо і в нашій святій писемі Нового завіту, а власне в історії найпершої християнської громади в Єрусалимі швидко по Христовій смерті. „Між комуністами було багато талановитих письменників, які вміли блискучими фарбами змалювати користі та принади того нового устрою”, – зазначав Іван Франко [4, с. 336] і тут же пристрасно підкреслював, що соціал-демократична „народна держава”, коли б навіть було можливим збудувати її, не витворила би раю на землі, а була би в найліпшій разі великою завадою для дійсного поступу. Чому?

Щоб відповісти на це запитання, Іван Франко всебічно проаналізував економічний, соціальний, політичний, ідеологічний, освітній, моральний, духовний складники поступу, головні засади ідеології „доктринера Маркса”, для якого класова боротьба була незмінним, універсальним, жорстоким законом, за яким капіталізм мав бути знищений і мала запанувати назавжди епоха безкласового суспільства.

Іван Франко глибоко зрозумів „наукову недолугість, обмеженість, однобічність, самовихваляння, зарозумілість і жорстокість” [2] доктрини основоположників марксизму. Він наголошував на тому, що Марксова та його учнів державна організація „налягала би страшним тягарем на життя кожного поодинокого чоловіка. Власна воля і власна думка кожного чоловіка мусила би щезнути, занидіти, бо ану ж держава признає її шкідливою, непотрібною. Виховання, маючи на меті виховувати не свобідних людей, але лише пожиточних членів держави, зробилось би мертвою, духовою муштрою,

казенною... Народна держава стала би величезною народною тюрмою” [4, с. 341]. А її вожді „мали би в своїх руках таку величезну власть над життям і долею мільйонів своїх товаришів, якої ніколи не мали найбільші деспоти” [4, с. 342].

Геніально змальований Іваном Франком комуністичний режим тривалий час був жорстокою реальністю, гіркі плоди якого пожинаємо в Україні досі. Не заперечую, не відкидаю те позитивне, що було в Радянському Союзі. Наприклад, інтенсивно розвивалася освіта, але й тут панувала комуністична фальш. Даючи молодим людям знання, комуністичні ідеологи вихолощували, витравлювали національну свідомість, витворювали з українців малоросів, для яких чужою ставала українська мова, культура, духовність, а найріднішим усе московське. Під гаслом турботи про трудящих московський імперський режим перетворював їх у сліпих виконавців волі комуністичних керманців.

Старше покоління чесних людей добре пам’ятає, що в усі роки панування комуністично-радянської тоталітарної системи суспільна атмосфера характеризувалася, з одного боку, класовою недовірою, підозрілістю, а з іншого – небаченим припливом ентузіазму, який спеціально підтримувався політичними та ідеологічними засобами. Оптимістичні кінофільми і радіопередачі, публікації (репортажі, нариси) про героїчні звершення радянського народу (що це за така нація „радянський народ”?!), бадьорі, голосні, урочисті пісні, святкові, радісні паради, мітинги з морем прапорів, гасел, квітів – і водночас жорстокі катування, тортури, розстріли чергових „ворогів народу”, національно свідомих українців, організовані московськими вождями голодомори в Україні.

Неймовірно складний суспільно-політичний макро-, мікроклімат, який породили „перший сокіл – Ленін” і „другий сокіл – Сталін” та їхні соколята-дяволята, створював не лише психоз самовикриття, в ім’я рятунку від смерті, але й передумови для вироблення у людини морально-психологічного механізму, здатного захистити її життя. Такою формулою самозахисту була ідентифікація з московською окупаційною комуністичною владою, яку прославляли.

Ентузіазм людей у тоталітарному суспільстві є зворотним боком стихії насильства і несправедливості, „страшенного тягару”, що, як не дивно, здатні породжувати цей ентузіазм. Людина, яка не тільки позбавлена будь-якого достатку і стабільності, але й постійно перебуває під безперервною загрозою фізичної розправи на основі якоїсь вищої вождівської волі, поступово втрачає власну волю, гідність, морально деградує. Людина, яка не бачить в актах насильства жодної логічної закономірності – оскільки „ворогом народу”, „радянської влади” раптом міг стати не тільки „улюбленець партії”, але й сусід, співпрацівник, рідний брат, батько, – така людина може досягти стабільності і внутрішньої рівноваги лише одним способом – ідентифікувати себе з комуністичною владою і таким чином стати на її захист. Оскільки людина психологічно стає частиною системи влади, створюється враження, що комуністичний режим її не зачепить, пошкодує, захистить; і така людина зовсім щиро кричить „ура!” Ленінові, Сталінові, Брежневу чи іншому

можновладцю-вождеві, а по суті – в ній спрацьовує лише захисний механізм, який згодом перетворюється на особливий вид суспільно-політичної активності, породжує сліпий фанатизм, що пригнічує справжні національні, громадянські якості.

Самоідентифікація з московською імперсько-комуністичною владою, її політикою стала для багатьох людей, зокрема, ветеранів війни і праці, сильним психологічним бар'єром на шляху до об'єктивної оцінки історії українського народу, його національно-визвольних змагань. Під виглядом уболівання за „дружбу між російським і українським народами”, „інтернаціональну єдність”, „економічну інтеграцію”, „захист прав російськомовного населення” вони, по суті, виступають проти утвердження соборної української України.

Комуністи в Україні, прогресивні соціалісти Н. Вітренко та соціалісти О. Мороза, які, мовляв, сповідують ідеї соціальної справедливості, насправді займаються інсинуаціями, перекидають соціально-економічні проблеми з хворої комуністично-соціалістичної голови на здорову українську національно-патріотичну. Адже саме у „Маніфесті Комуністичної партії” Маркса і Енгельса, з яким був дуже добре ознайомлений Іван Франко, чітко записано, що наріжним каменем марксизму є знищення приватної власності... Другим кроком цієї тези є знищення людини як вільного громадянина зі всіма індивідуально-національними особливостями, створення умов, коли „по думці соціал-демократів, народна держава мала статися всевладною панею над життям усіх горожан” [4, с. 341].

Багато людей ще пам'ятає, до якої національної трагедії в Україні призвело здійснення московськими більшовиками ідеї про „спільність праці і спільність власності”, тобто колективізації. Однак чимало наших громадян і нині стоїть на роздоріжжі, тому треба допомогти їм проникнути у глибинну суть цієї марксистської тези, щоби виробити здорову відпирність оманливому славослів'ю нинішніх комуністів і соціалістів в Україні.

Доречно нагадати, що задовго до інтенсивної реалізації марксистами-ленінцями „геніального кооперативного плану” Іван Франко у рецензії „Влада землі в сучасному романі”, опублікованій у 1891 р., застерігав: „Відірвіть селянина від землі, від турбот, що пов'язані з нею, від інтересів, якими вона його проймає, доможіться того, щоб він забув про свій селянський світ – і нема народу, нема народного світогляду, нема того тепла, що його він випромінює. Залишиться тільки порожній апарат звичайного людського організму. Порожнеча опановує душу... Земля годує селянина і є для нього стимулом для розбуркання цілого ряду найзвичайніших почуттів, вона має ще й значення – політичне та соціальне. Земля для селянина – основа його громадянства, ланка для зв'язку з державним організмом... Земля – це майже єдине мірило для оцінки етичної та суспільної вартості селянина. Людина без землі нічого не варта” [3, с. 184, 192, 193].

Ця розлога цитата (геніальне передбачення І. Франка) дає змогу підкреслити: знищуючи власника, марксист-ленінці знищували людину як неповторну особистість, перетворюючи у „порожній апарат”, „пожиточного члена держави”, у слухняного виробника матеріальних благ для комуністичних

володарів, в інтернаціонального робота – борця за московські імперіалістичні інтереси, мертвими тілами яких засіяні землі багатьох волелюбних народів.

У настільній книзі комуністів „Маніфесті...” Маркса і Енгельса також чорним по білому закарбовано, що у пролетарів немає батьківщини. Сюди сягають корені так званої лєнінської теорії про злиття мов, культур, націй – насправді ж російщення. Лише манкурти, московські блюдолизи безцеремонно заперечують, що кожна сторінка довжелезної історії лінгвоциду, етноциду і геноциду в царській Росії та СРСР щодо української мови, культури, духовності рясніє лицемірством, підступом, погордою, нахабством, жорстокістю, кров'ю українських патріотів.

Упродовж століть вороги державності України насамперед нівечили, зневажали, вбивали наше Слово, щоб українці як етнос, народ, нація втратили себе, перетворилися на безмовних, слухняних рабів, стали донорами чужинців, а свій дім віддали на поталу колонізаторам різних мастей. Підраховано, що за майже 350 років панування Московії над Україною було видано 479 циркулярів, указів, розпоряджень, спрямованих не на захист, а на знищення української мови. Це призвело до зросійщення, морально-духовного каліцтва мільйонів українців, які нині вважають російську мову рідною, цураються української. Дискримінаційне становище, в якому опинилася українська мова внаслідок її упослідження впродовж століть, що видається недругами України за природну історичну реальність, сьогодні комуністам, соціалістам, „регіоналам” та деяким іншим політичним силам дуже хочеться законсервувати.

До речі, нещодавно сенат США схвалив законодавчу поправку, яка оголошує англійську мову державною мовою Америки. У ній указано: „Жодна особа не має права й не може претендувати на те, щоб уряд США чи будь-який його офіційний представник діяв, спілкувався, надавав або забезпечував послуги або матеріали будь-якою іншою мовою, крім англійської”. Цей жорсткий документ є базовою основою єдності США, забезпечення їх могутності, утвердження громадянського суспільства. Для розвитку української України найбільшою небезпекою є надання російській мові статусу другої державної (офіційної), що загрожує тотальним зросійщенням і знищенням українців як етносу.

Безперечно, зроблено багато на терені відродження національної гідності, української громадянської самосвідомості. Однак і на 15-му році Незалежності можна почути нарікання: яка, мовляв, мені користь від цієї України? Суцільний хаос – жах охоплює. Найвищі чиновники в основному тлумляться за владні портфелі. Тим часом села вигибають, мільйони українців наймитують у близьких і далеких сусідів, що спричиняє руйнування сімей. Як вижити?! За комуністів у Союзі хоч якийсь порядок був. А тепер?! Треба, щоб до влади прийшов Адольф Віссаріонович Піночет...

Ця думка впливає із соціального протесту проти зlodіїв-олігархів, в основному не української нації, які сконцентрували у своїх руках понад дев'яносто відсотків колишньої державної власності на засоби виробництва і спричинили безробіття та зубожіння українських народних мас. „Однак

повернення до колишніх соціалістично-комуністичних засад як до начебто рятівної соціальної релігії означало б для України повернення на дорогу до національної смерті” [2].

Нині в Україні досить складна реальна ситуація. На наш погляд, є дві фундаментальних причини, які окреслив ще Іван Франко. Перша: серед національно-патріотичних сил немає єдності, кожен з більш-менш відомих політиків хоче будь-що отримати булаву на право гетьманувати, володіти, управляти. Високі національні інтереси України, проблеми людей затьмарює їм позолота владного крісла. Друга причина: в Україні діє потужна промосковська п'ята колона, до якої входять, крім грабіжників-олігархів, чимало депутатів Верховної Ради з Партії регіонів, „борці за щастя трудящих” – комуністи, соціалісти та різних мастей москвофіли, проти яких все життя боровся Іван Франко. Він підкреслював, що москвофільство, як і усяка підлість, всяка продажність і деморалізація – це міжнародне явище, гідне загального осуду і боротьби з ним. Ці слова Івана Франка, зазначає Дмитро Павличко, однаковою мірою стосуються і давнього галицького, й нового, сформованого політикою комуністичної Росії москвофільства, до якого належать нинішні поборники державної двомовності України та курсу на приєднання України до Єдиного економічного простору, за федералізацію України й за гіпертрофоване переоцінювання її незалежності до так званої східнослов'янської православно-церковної цивілізації. Зрештою, за відмову України від свого європейського походження й від курсу на вступ до Європейського Союзу та НАТО.

Москвофіли за Франкових часів намагалися „говорити все і всюди поросійськи”. „Сучасні прислужники Москви з нового й старого покоління проросійських партій так само намагаються демонструвати свою антиукраїнськість. Російською мовою в парламенті, на радіо й у телепередачах виступають майже всі комуністи, кравчукісти, „регіонали” й навіть деякі нашоукраїнці. Вони прикриваються демократизмом, залежністю від виборів. А насправді вислужуються перед Москвою.

Франко вважав москвофілів національно дволикими створіннями. Такий гібрид напівукраїнця й напівросіянина виводила царська, а в ХХ ст. закріпила сталінська „агрономічна” практика схрещування національних свідомостей” [2].

Отже, боротьба між свідомим українством і змосковщеною частиною політиків, засилля у владних структурах корупціонерів, злодіїв, байдужість багатьох чиновників до долі пересічного громадянина призвела також до розгулу аморальності в суспільстві, безвідповідальності, а політики найвищих рангів чубляться за власне збагачення, прикриваючись гучними фразами про вболівання за долю „маленького українця”.

Чимало з тих громадян, які вважають себе українськими політиками, не усвідомлює, що економічні двигуни свободи не можуть обійтися без допомоги духовної енергії. Іван Франко визнає – й це має стати законом нашого національного життя, – що пріоритетом у державному будівництві, матеріалом, який робить споруду незламною і довговічною, є духовні, а не матеріальні блага. Водночас Іван Франко показує, що національна духовність і свобода

великою мірою залежні від економічного патріотизму. Мовиться про органічну єдність розв'язання духовно-культурних і соціально-економічних проблем на засадах національної освіти, науки, українського життєвого середовища. Проти таких принципів розвитку соборної української держави виступають нинішні космополіти-глобалісти, які залазять у кожную щілину державного організму.

Характеризуючи соціал-демократизм, Іван Франко підкреслив, що він „є міжнародний або, говорячи латинським словом, – інтернаціональний” [4, с. 344], тобто дуже далекий від українських національних інтересів. Іван Франко позитивно оцінював суспільну позицію американця Генрі Джорджа. Він „висунув на перше місце інтереси поодинокі нації як найбільшої одиниці, яку чоловік може обняти своєю практичною працею. І ся Джорджева думка пустила широке коріння. В Америці й Англії залунали оклики: земля для народу, але з додатком: англійська земля для англійського народу! Америка для американців... І у нас піднесено оклик: Русь для Русі” [4, с. 344].

Це природне розуміння засад господарювання, панування на власній землі корінного народу не до шмиги завойовникам-колонізаторам. Не викликає сумнівів гасло „Польща – для поляків!”, „Росія – для росіян!”, „Італія – для італійців!”, „Японія – для японців!” і т.д. Коли ж говоримо, що „Україна – для українців”, то це, з точки зору українських недругів – буржуазний націоналізм, расизм. Характерно, що цими недоброзичливцями є саме представники тих національних меншин, які в Україні мають всі умови для розвитку їх мови, культури, духовності, та „грязь Москви”, тобто національно обкрадені українці, які разом із московськими зайдами відкрито і послідовно протиставляють свою покручівську ненависть справжньому українському милосердю.

Для українофобів, зросійщених українців, москвофілів варто нагадати дуже важливі слова Івана Франка: „Наскільки чоловік може бути щасливим у житті, він може се тільки в співжитті з іншими людьми, в родині, громаді, нації. Скріплення, уточнення того почуття любові до інших людей, до родини, до громади, до свого народу – отсе основна підвалина всякого поступу; без неї все інше буде лише мертве тіло без живої душі в ньому” [4, с. 345].

Актуальною й нині є думка Івана Франка, що соціал-демократизм краде душі, напоює їх пустими й фальшивими доктринами і відвертає від праці на рідному ґрунті. „Не маючи в душі свого національного ідеалу, найкращі українські сили тонули в общеросійськім морі” [5, с. 283]. Брак віри в національний ідеал був і є головною трагедією у житті багатьох українців. „Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими „вселюдськими” фразами покрити своє духове відчуження від рідної нації” [5, с. 284].

Скрізь у світі державний чиновник зобов'язаний володіти державною мовою. „А в нашому „посткомуністичному” світі вже сімнадцятий рік триває війна проти державності української мови, – слушно підкреслює Віктор Грабовський. – Так-так, саме звідтоді, як Верховною Радою було прийнято

Закон про мови. І всі депутати-компартійці власними голосами запряглися, що за десять років Україна стане найкультурнішою в Союзі державою. Бо її чиновники стануть, нарешті, культурними громадянами, а не кримінальними рецидивістами, котрі тільки те й знають, що порушувати ст. 10 Основного закону... Допоки, врешті-решт, можна терпіти це шовіністичне хамство” [1]?

Історичні умови спричинилися до того, що національна стратегія державотворення складається з двох взаємозв’язаних процесів: національного відродження (історичної пам’яті, мови, культури, духовності, звичаїв, традицій) і розвитку України в освітньому, науково-технічному, економічному, соціальному, політичному, оборонному, культурно-духовному відношенні до рівня передових держав світу. Адже тільки національна свобода може стати основою соціальної справедливості, а національна держава – основою невмирущості українського народу.

1. *Грабовський В.* Будьмо сильними і мудрими! // Літературна Україна. – 2006. – 24 серп.
2. *Павличко Д.* Будівничий української державності. Кілька актуальних порад народові від Івана Франка // День. – 2006. – 12; 15 серп.
3. *Франко І.* Влада землі в сучасному романі // Збір. тв.: у 50 т. – Київ, 1980. – Т. 28.
4. *Франко І.* Що таке поступ? // Збір. тв.: у 50 т. – Київ, 1986. – Т. 45.
5. *Франко І.* Поза межами можливого // Збір. тв.: у 50 т. – Київ, 1986. – Т. 45.

IVAN FRANKO’S WORK „SHCHO TAKE POSTUP?” (WHAT IS PROGRESS?) AS A MIRROR OF CONTEMPORARY ISSUES IN UKRAINIAN NATION-BUILDING

Vasyl’ Lyzanchuk

*Ivan Franko Lviv National University,
Universytetska Str.1, 79000, Lviv, Ukraine
tel. office: (032) 296-47-64
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

The article characterizes the purport of Ivan Franko’s article, its sociologic and politologic address, evaluates the Marxist theory, provides evidence in favour of Ukraine’s return to national death on condition of returning to Marxism–Leninism as allegedly social religion of salvation.

Key words: progress, Marxism, People’s State, Social Democracy, Communist regime, nation, Ukrainian nation–building, language, culture, spirituality, Russianization.

Стаття надійшла до редколегії 19.06.2006

Прийнята до друку 22.06.2006